A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzete Magyarországon

Bevezető gondolatok

A szabad mozgáshoz, illetőleg a tartózkodási hely szabad megválasztásához fűződő jog kiszélesítésének, az államhatárok megnyitásának természetes következménye lett a Magyarországra látogató külföldi állampolgárok, s ezzel együtt a hazánkban bűncselekményt megvalósító külföldi állampolgárságú elkövetők számának jelentős növekedése. Ezzel párhuzamosan az utóbbi tizenkét évben a törvénnyel való összeütközés miatt különböző jogcímeken szabadságelvonást szenvedő nem magyar állampolgárságú fogvatartottak számának fokozatos emelkedése is megfigyelhető. E jól kimutatható tendencián túlmenően az utóbbi időben természetesen a közeljövőben várható uniós csatlakozás is a sajátos helyzetben lévő nem magyar állampolgárságú fogvatartottakra irányította a büntetés-végrehajtással foglalkozó elméleti és gyakorlati szakemberek figyelmét.

A Magyar Köztársaság Ügyészsége – a terület kiemelkedő jelentőségét felismerve – 2002. évben vizsgálta a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó speciális jogszabályi rendelkezések végrehajtásának törvényességét. A vizsgálatnak konkrétan megfogalmazott célja volt annak megállapítása is, hogy a hazai gyakorlat összhangban van-e az Európa Tanács ajánlásaival és az Európai Unió ezzel kapcsolatos elvárásaival.

Az ügyészi vizsgálat főbb területei

A vizsgálat a külföldi állampolgárságú szabadságvesztésre ítéltekre, előzetesen letartóztatottakra, szabálysértési elzárást töltőkre, idegenrendészeti és bűnügyi őrizetben lévőkre, valamint a közösségi szálláson elhelyezettekre (a továbbiakban fogvatartottak) és valamennyi, a külföldi állampolgárságú fogvatartottakra vonatkozó releváns jogszabályi rendelkezésre kiterjedt. A vizsgálat az alkalmazandó speciális joganyag valamennyi lényeges szegmensét átfogta, azon belül néhány lényeges és alapvető jogosultság, illetőleg rendelkezés érvényesülésének ellenőrzése kapott nagyobb hangsúlyt.

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak számára az ellenük folyó büntetőeljárás, valamint a fogva tartásuk ideje alatt fokozott nehézséget jelent az idegen nyelvi környezetbe való beilleszkedés, a számukra biztosított jogok gyakorlása, illetőleg kötelezettségek teljesítése. Az anyanyelv használatához fűződő jog ezért a büntetőeljárásban és nem kevésbé a büntetés-végrehajtás során olyan alapvető jogosult-

ság, amelynek érvényesülése elengedhetetlen. Az anyanyelv használatához fűződő joghoz szorosan kapcsolódik a fogvatartottaknak az a joga, hogy az állampolgárságuk szerint illetékes diplomáciai vagy konzuli képviselettel kapcsolatot tarthassanak.

A szabadságvesztés idegen országban történő letöltéséből eredő gyakorlati problémák végeredményben a büntetésnek az elítélt állampolgárságának megfelelő országban való végrehajtásával küszöbölhetők ki teljesen. Ezért van kiemelkedő jelentősége a szabadságvesztés végrehajtása átengedésével kapcsolatos jogszabályi rendelkezések maradéktalan érvényesülésének.

Az élelmezés, az egészségügyi ellátás és a munkáltatás kérdése a magyar állampolgárságú fogvatartottak esetében is kiemelkedő fontosságot élveznek, ám a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vonatkozásában – különösen nyelvi nehézségekből eredő kiszolgáltatott helyzetüknél, illetőleg a magyar állampolgárságú fogvatartottakétól eltérő, a fogva tartás keretei között is méltányolható speciális szükségleteiknél fogva – ezek nagyobb hangsúlyt kapnak. Szintén emiatt tekinthetjük kiemelkedő jelentőségűnek a külföldi fogvatartottak lelkiismereti vagy vallási meggyőződése szabad kinyilvánítására vonatkozó sajátos jogszabályi rendelkezések érvényesülését.

A magyar állampolgárságú fogvatartottaknál kiszolgáltatottabb helyzetben lévő nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vonatkozásában fokozottabban fennáll a veszélye a fogva tartó intézetek egyes alkalmazottai részéről esetlegesen előforduló hatalommal való visszaélésnek. Ezért kell különös figyelmet szentelni a fogva tartó intézeteknek a fogvatartottak jogait és kötelezettségeit alapvetően érintő jutalmazási és fegyelmezési, kártérítési, speciálisan e fogvatartotti körnél érvényesülő külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos, valamint a fogvatartotti kérelmek és panaszok intézésével összefüggő eljárásra vonatkozó rendelkezések végrehajtására.

A külföldi állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadítása esetében a fogva tartó intézeteket sajátos kötelezettségek terhelik, ezért az országos vizsgálatnak erre a kérdésre is ki kellett terjednie.

Az idegenrendészeti fogda és a közösségi szállás kifejezetten a nem magyar állampolgárok fogva tartásának helyéül szolgáló olyan intézetek, amelyek viszonylag rövid múltjuk miatt is fokozott figyelmet érdemelnek.

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak és szabadságvesztés büntetéseik különböző ismérvek alapján történő csoportosítása

Az előzőekben említetteken kívül a vizsgálat tárgyát képezte a fogvatartottak teljes körének különböző ismérvek szerinti csoportosítása is, amely több figyelmet érdemlő megállapítás megfogalmazására is alapul szolgált.

A fogva tartás jogcímét helyezve a középpontba, szembetűnő, hogy a vizsgálat időpontjában (2002. június 30-án) a nem magyar állampolgárságú, előzetes letartóztatásban lévő fogvatartottak száma majdnem kétszerese volt a szabadságvesztést töltő külföldi elítéltekének. A külföldi fogvatartottak állampolgárság szerinti megoszlá-

sa igen változatos képet mutatott. A fogvatartottak zöme a környező országok állampolgáraiból (román, jugoszláv, ukrán, szlovák, horvát, osztrák), valamint nagy népességű ázsiai országok állampolgáraiból (iraki, afgán, kínai stb.) került ki. Az elítéltek által töltött szabadságvesztések végrehajtási fokozatára koncentrálva megállapíthatjuk, hogy - a hatályos magyar büntető anyagi jognak megfelelően - érvényesül a börtön fokozat prioritása a fegyház, de különösen a fogház fokozattal szemben. Ha a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések tartamát nézzük, megállapíthatjuk, hogy a vizsgált időszakban a hat hónapot el nem érő tartamú büntetések száma elenyésző, az öt évet meghaladó tartamú szabadságvesztések száma azonban feltűnően magas volt.

Az anyanyelv használatához fűződő jog biztosítása

Az anyanyelv használatához fűződő jog alapvető büntetőeljárási és büntetés-végrehajtási jogi alapelv. Azon túlmenően, hogy az anyanyelv használatához fűződő jog törvényileg garantált jogosultság, a fogvatartottnak, de a fogva tartó intézetnek is alapvető érdeke, hogy a fogvatartott közvetlenül a befogadását követően anyanyelvén vagy az általa ismert más nyelven megismerhesse a jogaira és a kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatták, hogy a fogva tartó intézetek e téren maradéktalanul eleget tesznek a vonatkozó jogszabályi előírásoknak; jogaikat, kötelezettségeiket, a velük szemben alkalmazható kényszerítő eszközöket központilag rendszeresített, több világnyelvre lefordított írásbeli tájékoztatóból ismerhetik meg a fogvatartottak.

Az országos helyzetkép sajnálatos módon kedvezőtlenebb a fogva tartó intézetek idegen nyelvű napirenddel, illetőleg házirenddel történő ellátottsága tekintetében. Néhány bv. intézetben, illetőleg rendőrségi fogdában nem volt idegen nyelvű napirend, illetve házirend. E fogva tartó intézetekben azonban a fogvatartottak többnyire – az írásbeli tájékoztató tolmács általi lefordítása útján - szóban megkapták a szükséges tájékoztatást.

A bv. intézetben elhelyezett fogvatartottak közérzetére mindenképpen pozitív hatást gyakorol, ha az intézet biztosítani tudja azt, hogy a vele együtt elhelyezettek között olyan fogvatartott is legyen, aki egyaránt beszéli az általa használt és a magyar nyelvet is. A vizsgálat tapasztalatai azt mutatják, hogy az ország valamennyi fogva tartó intézetében törekednek a vonatkozó jogszabályi rendelkezések betartására, és ezt az esetek döntő többségében sikeresen is látják el.

A jövőben mindenképpen megoldandó problémaként merült fel, hogy az eljáró hatóságok sok esetben elmulasztották határozataikat – a fogvatartottnak történő kézbesítés előtt – írásban lefordíttatni, vagy azokat tolmács közreműködésével kézbesíttetni.

Az állampolgárság szerint illetékes diplomáciai, illetőleg konzuli képviselettel történő kapcsolattartásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések érvényesülése

A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak részére az illetékes diplomáciai és konzuli képviselettel történő kapcsolattartás nélkülözhetetlen segítséget

nyújt nemzeti identitásuk megőrzéséhez. A vizsgálati tapasztalatok azt mutatják, hogy a hazai büntetés-végrehajtási intézetek külföldi fogvatartottak befogadásáról szinte kivétel és késedelem nélkül értesítik a konzuli és diplomáciai képviseleteket. Egyébiránt megállapítható, hogy a fogvatartottak az esetek többségében kérik az illetékes külképviseletek értesítését, és csak a befogadások kis részében fordul elő, hogy a fogvatartott kérésére nem értesítik külképviseletét.

Általában törvényesnek mondható a fogva tartó intézeteknek a külföldi fogvatartott halála vagy más államnak történő átadása, valamint szabadulása esetén, az illetékes külképviseletek irányába megtett intézkedése. Néhány büntetés-végrehajtási intézet azonban esetenként elmulasztotta a jogszabályban előírt ezzel kapcsolatos kötelezettségeit.

A szabadságvesztés végrehajtásának átengedésével, a fogva lévő elítélt átszállítás iránti kérelmének előterjesztésével kapcsolatos eljárásra vonatkozó jogszabályi rendelkezések érvényesülése

A vizsgált időszakban a szabadságvesztés végrehajtás átengedésének nemzetközi egyezményben biztosított lehetőségéről a büntetés-végrehajtási intézetek - kevés kivételtől eltekintve - az elítélteket az általuk ismert nyelven tájékoztatták.

Megállapítást nyert az is, hogy a fogva lévő elítéltek átszállítási kérelmének előterjesztése esetén követett eljárás a gyakorlatban minden tekintetben megfelel a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, bár a kérelem előterjesztésétől az átadásig több esetben igen hosszú idő, akár két-három év is eltelik.

A külföldi fogvatartottak élelmezésével, egészségügyi ellátásával, illetőleg munkáltatásával kapcsolatos jogszabályi rendelkezések érvényesülése, a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak vallási és lelkiismereti meggyőződése szabad kinyilvánításának biztosítása

A külföldi fogvatartottak élelmezésével kapcsolatos jogszabályi rendelkezések végrehajtása során a fogva tartó intézetek általában figyelembe veszik a fogvatartottak vallási igényeit. A fogva tartó intézetek közül erre legkevésbé a rendőrségi fogdákban van lehetőség. A vizsgálat tapasztalatai alapján határozottan leszögezhető, hogy az országban valamennyi fogva tartó intézetben biztosított a fogvatartottak számára az a törvényben biztosított joguk, hogy lelkiismereti és vallási meggyőződésüket szabadon és megfelelő keretek között gyakorolhassák. A nem magyar állampolgárságú fogvatartottak egészségügyi ellátása alapvetően megfelel a vonatkozó hatályos jogszabályi rendelkezéseknek. A vizsgált időszakban azonban elvétve előfordultak olyan esetek is, amikor a külföldi fogvatartottak orvosi vizsgálata során a tolmács hiánya megértési nehézségeket okozott.

A vizsgálat tapasztalatai szerint a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak munkáltatását az ország legtöbb bv. intézetében – részben a felmerülő nyelvi nehézségek miatt – nem tudják megoldani.

A külföldi fogvatartottak fegyelmezésével és jutalmazásával, az őket érintő kártérítési eljárással, illetőleg a birtokukban lévő külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos, valamint a kérelmeik, panaszaik intézésével összefüggő jogszabályi rendelkezések végrehajtása

A rendelkezésre álló adatok szerint a külföldi fizetőeszközzel kapcsolatos eljárással összefüggésben a fogvatartottak ritkán élnek panasszal. A bv. intézetek 2002. év folyamán csak néhány apróbb, adminisztratív jellegű rendelkezés megszegésével sértették meg a 4/1997. (II. 12.) IM rendelet előírásait. Az ügyészi vizsgálat egyébiránt a fogvatartottak panaszainak, illetőleg kérelmeinek intézése során jogszabálysértést nem tárt fel.

Előfordult azonban, hogy a bv. intézetben magyarul nem beszélő külföldi fogvatartott ellen folytatott fegyelmi eljáráskor tolmács nem volt, és ezáltal a fogva tartó intézet megszegte a 11/1996. (X. 15.) IM rendelet 6. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezéseket. A kártérítési eljárások vizsgálata is feltárta a tolmács indokolatlan mellőzését, igaz csak elvétve.

A fogva tartó intézetek nem magyar állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadulása alkalmával követett eljárásának jogszerűsége

A fogva tartó intézetek a vizsgált időszakban a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak befogadása és szabadulása alkalmával általában törvényesen jártak el. Előfordult azonban az is, hogy a befogadott elítélt útlevelét a bv. intézet késedelmesen, csak a vizsgálatot végző főügyészség külön rendelkezésére küldte meg az idegenrendészeti hatóság részére.

A vizsgálat kapcsán jogértelmezési problémaként jelentkezett az a kérdés, hogy a bv. intézetbe befogadott elítélt határátlépésre jogosító személyi igazolványát az intézetnek az útlevéllel egyenértékűnek kell-e tekintenie, és meg kell-e küldenie az idegenrendészeti hatóság részére vagy sem. A helyes és egységes gyakorlat kialakítása érdekében a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 222. § (3) bekezdésében szereplő *„útlevelet"* szó, *„úti okmányt"* kifejezés módosítása elkerülhetetlenné vált.

Az idegenrendészeti fogdák és közösségi szállások működésének törvényessége

A vizsgált időszakban idegenrendészeti fogda hét megyében és a fővárosban, míg közösségi szállás az idegenrendészeti fogda mellett, három megyében működött. Az

idegenrendészeti fogdák és a közösségi szállások kialakítása, működése alapvetően megfeleltek a hatályos jogszabályi rendelkezéseknek, azonban kisebb műszaki, illetőleg építészeti hiányosságokat a fogva tartással kapcsolatban is találtak.

Összegzés

Összegezve az ügyészi vizsgálat eredményeit, megállapítható, hogy a fogvatartást végrehajtó szervek a nem magyar állampolgárságú fogvatartottak jogi helyzetére vonatkozó sajátos jogszabályi rendelkezéseket alapvetően végrehajtják, gyakorlatuk döntően összhangban van az Európa Tanács ajánlásaival és az Európai Unió ezzel kapcsolatos elvárásaival. A vizsgálat csupán eseti jelleggel előforduló hiányosságokat tárta fel.

Dr. Szűcs András